

Analysis of Discursive Semiotic Systems in *the Mr. Asrari's World Press* Play by Bahram Beizai

Samira Khansari*¹, Fateme Seyed Ebrahimi²

Abstract

In this research, in addition to the analysis of discourse systems in *the Mr. Asrari's World Press* play, it is dealt to the analysis of the competition between them in the process of meaning production. It can be seen that an "accidental event" creates a discontinuity in the participant's everyday situation, and the "state discourse" which has penetrated into the participant's situation due to jealousy and envy, goes to the point where "state" changes to "action", therefore the beginning of the play will start with the "action discourse system". In fact, the performance surpasses the sensory-perceptual process, and the play is removed from the centrality of a discourse system. Asrari's connection with the valuable object and the detachment of Shirzad, who owns it, make the discourse situations of "performance" and "state" in competition with each other. During the play, in the tension between the characters, sometimes the action system dominates the participant, sometimes the state system does. From the fifth scene, we can find the existential process which make the state process decay.

1. MA of Persian Language and Literature, Arak University, Arak, Iran.

<http://orcid.org/0000-0002-9275-1682>

2. Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature Department, Arak University, Arak, Iran.

<http://orcid.org/0000-0002-7285-8052>

Copyright© 2024, the Authors | Publishing Rights, ASPL. This open-access article is published under the terms of the Creative Commons Attribution- NonCommercial 4.0 International License which permits Share (copy and redistribute the material in any medium or format) and Adapt (remix, transform, and build upon the material) under the Attribution-NonCommercial terms.

Received: 11/12/2021

Accepted: 22/02/2022

* Corresponding Author's E-mail:
samira.khansari@gmail.com

The participant's identity issue also faces other meanings, and as a result, they reach the negation of the previous situations in the seventh scene by passing through different discourse stages. Asrari stabilizes the "other-centered" identity in himself, and the state discourse system pushes him back in the negative process of his identity. Shirzad also stands at the identity point of "same" and "risky" and modal verbs such as "must" are strengthened in him in opposition to another participant, and existential discourse system surpasses his state discourse system.

Key Terms: semiotic, discourse, performance, state, existential

Introduction

Mr. Asrari's Press World is a play written by Bahram Beyzaei. It is a contemporary and real play composed of seven scenes. The present article analyzes the mentioned play from the semiotics point of view as well as converging and competing of discourse systems which surpass each other due to different discontinuity.

Research Questions

The main questions of the research are: how different types of discourse systems in *Mr. Asrari's Press World* affect the semantic implications, and which flow or interactional relationships cause the competition between these systems, and which semantic process causes the transformation of meaning?

Literature Review

De l'imperfection a semiotic book written by Greimas and translated to Persian by Shairi, (2018) , deals with the passage of structuralism to post-structuralist within the semiotic domain. Landovsky (1989) deals with the interaction between social discourse and the production of meaning in reflective society, and Fontanille in *Semiotique et literature* (1999) describes phenomenology, sensory-perceptual reception and aesthetics in literary works and emphasizes on the emotional dimensions of discourse. Landovsky (2004) in *Emotions*

Anonymous presents phenomenological issues such as presence, co-presence and body in social interactions.

Methodology

The current research is a qualitative descriptive-analytical study which is going to analyze Mr. Asrari's *Press World* from a semiotic point of view. It has a corpus research method. In the present research, it is shown that the discourse systems of the above mentioned play, change the production of meaning in the competition of various discourse systems from a program-oriented situation to a fluid, turbulent and unstable one.

Conclusion

The analysis of the data showed that the discourse systems which are in the competition and conflict in Beyzaei's play can change the daily life of the participants (co-participants) from a program-oriented situation to a fluid, unstable and constantly in reconstruction one. The participants are continually going forward with the competition of the sensory-perceptual process and the action in tension process. Finally it was found that their identity issue within the sensory-perceptual system is challenged to such an extent that state system loses its efficiency and the participants lose their previous situation. As a result, state participants change their position to existential ones. By establishing his identity in the form of the identity of the main author of the stories, Asrari establishes the "other-centered" identity and distances himself from the "self-centered" identity. In fact, the will of the participant becomes the negation of "self" and goes to decay. In the discourse analysis of this participant, it can be seen that the existential discourse system in the negative process of his presence pushes state back and the existential of the negation of his presence dominates his situation.

From the fifth scene due to the extra value of the presence of the girl, Shirzad departs from the conservative situation, and after creating a new position for himself, his action system is strengthened. He

negates his previous situation by receiving changes in the perceptual situation in the face of the relationship between "self" and "other". In fact, he no longer needs anyone's help to repair his action and turns into an existential participant who consciously prepares himself to enter the next situation, as well as to overcome the emptiness and deficiency of his identity, he returns to the magazine office and in the dialectic between " "Being" and "not-being" makes a choice.

In fact, as a result of his state and to achieve material objects such as social prestige and financial endowments and to possess metamaterial objects such as identity, the manifestation of the perception of the world reflected in the stories and proving his ability to the girl who is interested in him, Shirzad begins a performance mixed with transcendental existential. In other words, by rising from the point of appeasement and conservatism, he strengthened "wanting", "musting" and "believing" in himself and stands on the threshold of a transcendental existential. In the analysis of this character it was seen that existential discourse system overtakes the state one.

دوفصلنامه روایت‌شناسی

سال ۷، شماره ۱۳، بهار و تابستان ۱۴۰۲، صص ۷۵-۱۱۰

مقاله پژوهشی

DOR: 20.1001.1.25886495.1402.7.13.3.6

تحلیل نظام‌های گفتمانی نشانه‌معناشناسی در نمایش‌نامه دنیای مطبوعاتی آقای اسراری اثر بهرام بیضایی

سمیرا خوانساری*^۱، فاطمه سیدابراهیمی^۲

(دریافت: ۱۴۰۰/۰۹/۲۰ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۲/۳)

چکیده

این پژوهش با رویکرد نشانه‌معناشناسی گفتمانی و مبتنی بر روش تحقیق پیکره‌ای انجام شده است. پرسمان اصلی تحقیق چگونگی رقابت انواع نظام‌های گفتمانی در نمایش‌نامه دنیای مطبوعاتی آقای اسراری اثر بهرام بیضایی و همچنین چگونگی فرایند تولید معنا در این رقابت گفتمانی است. در پژوهش حاضر، افزون بر تحلیل نظام‌های گفتمانی و واکاوی هریک از آنها در نمایش‌نامه، به تحلیل رقابت میان نظام‌های گفتمانی در فرایند تولید معنا پرداخته شده است. مشاهده می‌شود که «رخدادی مبتنی بر تصادف» در وضعیت روزمره سوژه گسست ایجاد می‌کند و «نظام گفتمانی شوشی» که به دلیل رشک و غبطه در وضعیت او نفوذ کرده است، تا آنجا پیش می‌رود که شوش جای خود را به کنش می‌دهد و آغاز نمایش‌نامه را با چیرگی «نظام گفتمانی کنشی» رقم می‌زند. در واقع کنش از فرایند حسی - ادراکی پیشی می‌گیرد و نمایش‌نامه

۱. کارشناسی‌ارشد مدیریت فرهنگی، دانشکده مدیریت و اقتصاد، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول).

* samira.khansari@gmail.com
http://orcid.org/0000-0002-9275-1682

۲. استادیار، گروه زبان انگلیسی، واحد سیرجان، دانشگاه آزاد اسلامی، سیرجان، ایران.
http://orcid.org/0000-0002-7285-8052

Copyright© 2024, the Authors | Publishing Rights, ASPI. This open-access article is published under the terms of the Creative Commons Attribution- NonCommercial 4.0 International License which permits Share (copy and redistribute the material in any medium or format) and Adapt (remix, transform, and build upon the material) under the Attribution-NonCommercial terms.

از مرکزیت نظام گفتمانی خارج می‌شود. اتصال اسراری با ابژه ارزشی و انفصال شیرزاد که صاحب آن است، وضعیت‌های گفتمانی کنش و شوش را در رقابت با یکدیگر پیش می‌برد. در طول نمایش‌نامه مورد بررسی، در گفتمان تنشی که میان شخصیت‌ها شکل می‌گیرد، گاهی نظام کنشی بر سوژه حاکم می‌شود، گاهی نظام شوشی و از صحنه پنجم فرایند بوشی نیز آغاز می‌شود و شوش را دچار اضمحلال می‌کند. مسئله هویت سوژه‌ها نیز با معناهای دیگری روبه‌رو می‌شود و در نتیجه آن‌ها با عبور از مراحل مختلف گفتمانی، به نفی دازاین قبلی در صحنه هفتم دست می‌یابند.

واژه‌های کلیدی: نشانه‌معناشناسی، گفتمان، کنش، شوش، بوش.

۱. مقدمه

نظام نشانه‌معنایی نظامی باز^۱ است؛ زیرا نشانه‌معناها گونه‌های حسی - ادراکی است که در هر زمان و مکان قابلیت ظهور و بروز دارد و به همین سبب گاهی معنا اتفاق می‌افتد، بی‌آنکه از قبل برنامه‌ریزی شده باشد، مانند نظام روایی، و کنشی در کار باشد. پس نظام‌های گفتمانی نظام‌هایی تثبیت‌نشده، سیال، در حال بازسازی در تنش، تعاملی و همواره پویاست.

از دیدگاه مکتب پاریس، «گفتمان»^۲ محصول «گفته‌پردازی»^۳ است و ساحت گفته‌پردازی و گفتمان هر دو با هم رشد می‌کند. در پی تحولات مکتب پاریس در زمینه گفتمان و گفته‌پردازی، دو واژه‌ای در تعامل با یکدیگرند که در روش و رویکرد نظریه‌پردازی نشانه‌معناشناسی مکتب پاریس به کار رفته‌اند و گفتمان محصول فرایند گفته‌پردازی است (کهنمویی‌پور و دیگران، ۱۴۰۰: ۱۰).

در پژوهش حاضر، نمایش‌نامه دنیای مطبوعاتی آقای اسراری با رویکرد نشانه‌معناشناسی گفتمانی،^۴ به شیوه کیفی و مبتنی بر روش تحقیق پیکره‌ای به واکاوی توصیفی - تحلیلی برپایه مطالعات کتابخانه‌ای می‌پردازد. این نمایش‌نامه معاصر و واقع‌گرا، در هفت صحنه، به دلیل رقابت و تلاقی همه نظام‌های گفتمانی برای دستیابی به نشانه‌معناشناسی، برگزیده شده است. در این اثر، نظام‌های گفتمانی رقیب با یکدیگر هم‌اوردی و رقابت

می‌کنند و با بروز گسست‌های مختلف، از یکدیگر پیشی می‌گیرند. نظام حسی - ادراکی رخدادی و نظام معنایی مبتنی بر تصادف جای خود را به شوش رشک و حسد می‌دهد و سپس شوش نیز جایش را به کنش می‌دهد. در تحلیل داده‌های مقاله، تأثیر فرا ارزش حضور و فرایند حسی - ادراکی برای عبور از وضعیت «مماشات» به وضعیت «مقاومت» واکاوی شده است. در این پژوهش، براساس چهار نظام معنایی تعاملی لاندوفسکی و نظریه فلوش درباره هویت، رقابت و کوشش درون‌گفتمانی تحلیل شده است. به عبارت دیگر، تحلیل نظام معنایی نمایش‌نامه و بررسی چالش هویت دو هم‌کنشگر تقابلی که ضدکنش یکدیگر را پیش می‌برند، تلاقی و رقابت انواع نظام‌های گفتمانی کنش^۵، شوش^۶ و بوش^۷ در نمایش‌نامه را بیان می‌کند که سبب دستیابی به سازکارهای تولید معنا می‌شود. در تحقیق حاضر، نشان داده می‌شود که نظام‌های گفتمانی تولیدشده در اثر بیضایی، تولید معنا را در رقابت انواع نظام‌های گفتمانی از وضعیت برنامه‌محور به وضعیت سیال، در تلاطم و تثبیت‌ناپذیر تغییر می‌دهد.

پرسش اصلی پژوهش این است: چگونه انواع نظام‌های گفتمانی در نمایش‌نامه *دنیای مطبوعاتی آقای اسراری*، دلالت‌های معنایی را تحت تأثیر قرار می‌دهند و براساس کدام جریان و روابط درون‌متنی این نظام‌ها با یکدیگر رقابت می‌کنند و در قالب کدام فرایند نشانه‌معنایی، معنا دستخوش تحول می‌شود؟

تحلیل نشانه‌شناسی معنایی به این پرسش‌ها پاسخ داده است:

۱. باز نمود نظام‌های گفتمانی کنشی، شوشی و بوشی در نمایش‌نامه *دنیای مطبوعاتی آقای اسراری* چگونه تبیین می‌شود و چگونه انواع نظام‌های گفتمانی می‌توانند در شکل‌گیری گفتمان این اثر ادبی دخیل باشند؟
۲. رقابت و هم‌وردی انواع نظام‌های گفتمانی کنشی، شوشی و بوشی در این نمایش‌نامه چگونه فرایند تولید معنا را تغییر می‌دهد؟

۲. پیشینه تحقیق

در زمینه نشانه‌معناشناسی، می‌توان از *تقصان معنا* (گرمس، ۱۳۹۸) نام برد که مبنای عبور از نشانه‌شناسی ساختارگرا به نشانه‌شناسی پساساختارگراست. در این کتاب، مباحث معناشناسی حسی - ادراکی و شوشی آغاز می‌شود. لاندوفسکی (۱۹۸۹) در *جامعه انعکاسی* به تعامل میان گفتمان اجتماعی و تولید معنا می‌پردازد و ژاک فونتنی (۱۹۹۰) نیز در *نشانه‌معناشناسی و ادبیات* از پدیدارشناسی، دریافت حسی - ادراکی و زیبایی‌شناسی در آثار ادبی می‌گوید و بر ابعاد عاطفی گفتمان تأکید می‌کند. لاندوفسکی (۲۰۰۴) در کتاب *احساسات بی‌نام* به مباحث پدیدارشناختی از جمله حضور، هم‌حضور و تن در تعاملات انسانی می‌پردازد.

راهی به نشانه‌معناشناسی سیال با بررسی موردی «قطنوس» نیما (شعیری و وفایی، ۱۳۸۸) الگویی را برای گفتمان سیال و پویا در متن ادبی ارائه می‌دهد. *نشانه‌معناشناسی دیداری نظریه‌ها و کاربردها* (شعیری، ۱۳۹۱) گونه‌های دیداری مانند نقاشی، عکس، معماری و مجسمه را به‌مثابه متون دیداری تحلیل می‌کند. *روایت‌شناسی کاربردی* (عباسی، ۱۳۹۳) مبانی مباحث روایی را مطرح می‌کند. *معنا به‌مثابه تجربه زیسته: گذر از نشانه‌شناسی کلاسیک به نشانه‌شناسی با دورنمای پدیدارشناسی* (معین، ۱۳۹۴) به اندیشه‌های لاندوفسکی می‌پردازد و نشانه‌شناسی کلاسیک و نظام روایی برنامه‌مدار را با دید انتقادی تحلیل می‌کند. *ابعاد گم‌شده معنا در نشانه‌شناسی روایی کلاسیک* «نظام معنایی تطبیق یا رقص در تعامل» (معین، ۱۳۹۶) به تأکید بر نظام معنایی تطبیق می‌پردازد که اولین بار از سوی لاندوفسکی مطرح شد. *نشانه‌معناشناسی ادبیات* (شعیری، ۱۳۹۸ الف) چهار نظام گفتمانی کنشی، تنشی، شوشی و بوشی را تحلیل می‌کند. *تجزیه و تحلیل نشانه‌معناشناسی گفتمان* (شعیری، ۱۳۹۸ ب) ابعاد مختلف گفتمان را معرفی می‌کند و نشان می‌دهد فرایند تولید معنا وابسته به سازکارهایی است که تولید معنا را متفاوت می‌کند. *نشانه‌شناسی فرهنگ، هنر و ادبیات*؛ مجموعه مقالات

نخستین همایش بین‌المللی نشانه‌شناسی دانشگاه شهید بهشتی (اطهاری‌نیک‌عزم، ۱۳۹۸) مقالاتی در چشم‌اندازهای جدید سه حوزه نشانه‌شناسی ادبیات، نشانه‌شناسی دیداری و جامعه‌نشانه‌شناسی ارائه کرده است. عبور از گفتمان (هاتفی، ۱۳۹۹) به تبیین تحولات گفتمانی عصر پست‌مدرن در زیرلایه‌های متکثر شکل‌دهنده، این وضعیت پرداخته است. از مقالات نشانه‌معناشناسی گفتمانی می‌توان به این عناوین پرداخت: «تحلیل نشانه معناشناسی خلسه در گفتمان ادبی» (شعیری، ۱۳۹۱) که بر مفهوم خلسه تأکید می‌کند و اینکه می‌تواند به منبع تولید انرژی تبدیل شود؛ همچنین ویژگی‌های نشانه‌معناشناسی آن را بیان کرده است؛ «بررسی تولید معنا در نظام گفتمانی روایی رمان و اگر حقیقت داشت اثر مارک لوی براساس الگوی مطالعاتی گرماس» (عباسی و مرادی، ۱۳۹۶) نشان می‌دهد کنش، شوش و جریان‌های نامنتظر چگونه سبب شکل‌گیری گفتمان در متن ادبی می‌شود؛ «کاوش گفتمان کنشی گرمس در رمان اهل غرق از منیرو روانی‌پور» (رحمتیان، بیگزاده و سالمیان، ۱۳۹۸) به چگونگی نقش عوامل کنشی در نظریه گرمس می‌پردازد که سبب آفرینش گفتمان القایی و مجابی در این رمان است؛ «واکاوی گفتمان بوشی گرمس در رمان پیکر فرهاد عباس معروفی» (دانش‌گر و رحمتیان، ۱۳۹۹) به واکاوی گفتمان بوشی گرمس در این رمان می‌پردازد و نشان می‌دهد شرایط حاکم بر جریان سیال ذهن می‌تواند نشانه‌های عینی را که در طول زمان به روزمرگی رسیده‌اند، در فصل جدیدی از انفصال معنایی قرار دهد.

۳. چارچوب نظری

۳-۱. نظام گفتمانی رخدادی

در نظام گفتمانی، معنا پدیداری یا رخدادی است و تولید آن تابع برنامه‌روایی خاصی نیست؛ زیرا معنا می‌تواند وجود داشته باشد، بی‌آنکه تغییری رخ دهد. در چنین نظامی که زیرمجموعه نظام گفتمانی شوشی است، آنچه تضمین‌کننده تولید معناست، نوع حضور عوامل گفتمانی است. هرچند در نظام گفته‌ای، نقصان عامل اصلی برنامه‌روایی

است که براساس آن بنیان‌های تولید معنا شکل می‌گیرد، در نظام گفتمانی، جریان تولید معنا بر حضور و غیاب استوار است. ناگهان چیزی حاضر است، بی‌آنکه بدانیم چرا و چگونه؛ یا اینکه چیزی غایب است، بی‌آنکه علتش را بدانیم. همین حضور و غیبت حساسیتی را رقم می‌زند که شوشر حسّی - ادراکی را جایگزین کنشگر برنامه‌روایی گفته‌ای می‌کند. پس تفاوت اساسی نظام گفته‌ای با نظام گفتمانی در این است که در اولی با کنش و برنامه‌کنشی روبه‌رویم؛ اما در دومی با شوش و برنامه‌شوشی و شوش یعنی آن چیزی که در حال شدن است و هیچ ثباتی برای آن قابل تصور نیست (شعیری، ۱۳۸۷). رخداد ناگهان بر سوژه فرودمی‌آید و سوژه انتظار وقوع آن را ندارد و هیجان و شگفتی برای سوژه دارد.

۲-۳. چهار نظام معنایی لاندوفسکی^۸

براساس چهار نظام معنایی که لاندوفسکی، نشانه‌شناس اجتماعی پساگرمی، مطرح می‌کند، چهار نظام فضایی متفاوت را می‌توان در نظام‌های معنایی و تعاملی جست‌وجو کرد: نظام‌های فضایی «شبکه»، «بافتاری»، «چرخان» و «ورطه». نظام معنایی «برنامه‌مدار» یا «عملیات» بر جهان که اساس آن «نظم» و ترتیب است، پایه‌نظام فضایی بافتاری است. نظام معنایی مجاب‌سازی که مبتنی بر «نیت‌مندی» است، پایه‌نظام فضایی شبکه است. نظام فضایی چرخان یا حلزونی براساس نظام معنایی «تطبیق» که مبتنی بر امر ادراکی - حسّی است، تعریف می‌شود. درنهایت نظام فضایی ورطه بر نظام معنایی «تصادف» که بر «بخت» یا «شانس» بنیان نهاده شده است، تکیه دارد (معین، ۱۳۹۷).

۱-۲-۳. نظام «برنامه‌مداری»^۹

در این کنش، سوژه بر ابژه مسلط می‌شود و با انگاره مالکیت، ابژه را در راستای اهداف خود تغییر می‌دهد. این دگرگونی همراه با نوعی برنامه‌ریزی ابژه از سوی سوژه است تا به‌واسطه آن در طی روندی منظم، ابژه همانند ماشینی برنامه‌ریزی‌شده به شرح

وظایف ازپیش‌معین پردازد. این نوع رویکرد نوعی روابط مکانیکی و رباتیک بین سوژه و ابژه پدید می‌آورد که به واسطه آن نه فقط رفتار ابژه قابل پیش‌بینی خواهد بود، بلکه سوژه نوعی امنیت ناب را درخصوص نتایج این نوع اندرکنش تجربه می‌کند؛ نتایجی که بیشترین همخوانی را با اهداف ازپیش‌معین وی خواهد داشت. این کنش در سطح اجتماعی به وضع قوانینی سخت و انعطاف‌ناپذیر یا به تعبیر لاندوفسکی، «الزاماتی اجتماعی در ارتباطات بین‌انسانی» بدل می‌شود (معین، ۱۳۹۴: ۱۰۹). در نظام مبتنی بر برنامه‌مداری، امنیت مطلق مشاهده می‌شود (معین، ۱۳۹۷).

۳-۲-۲. نظام «مجاب‌سازی»^{۱۰}

در این نظام معنایی، سوژه دیگری را در راستای اهداف ازقبل معین خود و با نیتی مشخص به کنش وامی‌دارد. از این رو آن را بر وجهی سببی مبتنی می‌دانیم. برای تعامل مبتنی بر مجاب‌سازی چهار روش و استراتژی وجود دارد: وسوسه، تشویق، تحریک و تهدید. در نظام تعاملی مجاب‌سازی، ناامنی محدود مشاهده می‌شود (Courtés, 1991: 111).

۳-۲-۳. نظام «تطبیق»^{۱۱}

نظام معنایی تطبیق بر اصل امر احساسی یا جریان ادراکی - حسی مبتنی است (Landowski, 2004: 8). در این نظام، حالت‌های روحی و جسمی سوژه‌ها دیگر با وضعیت‌های «گسست»^{۱۲} از ابژه‌ها یا «پیوست»^{۱۳} به آنها تعریف نمی‌شود و سوژه‌ها یکدیگر را در راستای اهداف خود، به کنش وادار نمی‌کنند؛ بلکه این نظام تعاملی نتیجه تعامل مبتنی بر «هم‌حضور» دو طرف تعامل و نیز تعامل رودررو و تن‌به‌تن بین سوژه‌ها یا حتی بین سوژه‌ها و ابژه‌های جهان بیرونی است (از یک سو با سوژه‌های دارای تن روبه روییم و از سوی دیگر با سوژه‌های تن‌دار دیگر یا ابژه‌هایی با ویژگی‌های مادی). در

این نظام تعاملی، با نوعی «با هم بودن» و «کنش جمعی» تطبیقی و حسی مواجه می‌شویم. در نظم مبتنی بر تطبیق، ناامنی مشاهده می‌شود (معین، ۱۳۹۷).

۳-۲-۴. نظام «تصادف»^{۱۴}

با برخورد تصادفی عناصر مواجه می‌شویم و این تصادف اتفاقی از این ناشی می‌شود که هیچ‌گونه برنامه‌ازپیش‌معلومی وجود ندارد. طبیعتاً اصل حاکم بر این نظام «شانس» و «اقبال» است و سوژه در برابر هرچه پیش آید، راضی و تسلیم است (Landowski, 2005: 62). در تضاد با پیوستاری نظام برنامه‌مداری، در این نظام اصل «گسستگی» حاکم است. در نظام تصادف، به دلیل فقدان هیچ برنامه‌ازپیش‌معلومی، با «خطر ناب» و «ناامنی مطلق» مواجه می‌شویم (معین، ۱۳۹۷).

۳-۳. شرح مختصر نظریه فلوش^{۱۵} درباره «هویت»^{۱۶}

براساس نظریه فلوش، هویت دو گونه اصلی دارد که «همان» و «غیر» نامیده می‌شود. او معتقد است هویت همان با اتصال گفتمانی ارتباط دارد و هویت غیر با انفصال گفتمانی. در فرایند اتصال گفتمانی، سه عامل من، اینجا و اکنون حضور خود را ثبت می‌کند و در انفصال گفتمانی، این سه عامل به غیرمن، غیراینجا و غیراکنون تبدیل می‌شود. هرگاه هویت بر جنبه‌های ماندگاری بر خود اصرار کند، با جریان «همان» یا «خودهمانی» هویت مواجهیم؛ اما هویتی که بر گذر از خود و نزدیک شدن به دیگری پای فشارد، هویت «دگرمحور» است که در پی انفصال گفتمانی، دگردیسی و پذیرش خطر است. هویت در جریان خودهمانی به دنبال ایجاد قدرت است؛ یعنی تثبیت شرایط موجود را ترجیح می‌دهد تا از هر نوع حادثه‌جویی و خطرپذیری در امان باشد. اگر هویت بتواند به قدرت تکیه کند، خودماندگاری تضمین و تثبیت می‌شود. در این صورت، دیگر شرایط زیستی کنشگر به خطر نمی‌افتد. محافظه‌کاری یعنی هویتی مبتنی بر خودهمانی و

تکرار. چنین هویتی در پی تولید رخداد نیست؛ اما هویت دگر محور هویت انرژی محور است. هویت دگر محور با خطر پذیری، حتی می‌تواند در قالب شخصیت‌های دیگر ظاهر شود و به جای آن‌ها به ایفای نقش پردازد و شرایط ایجابی را نفی کند. خطر پذیری یعنی انتخاب دگر دسی؛ کنشگر با ایجاد برش و شرایط گسست، از وضعیت تثبیت شده و هویت ثابت رهایی می‌یابد (احسانی، شعیری و معین، ۱۳۹۹).

۴. بحث و تحلیل

۴-۱. خلاصه نمایش‌نامه

شیرزاد، حروف‌چین مجله ایران مصور، به دفتر مدیر مراجعه و او را از چاپ شدن داستان‌هایش با نام جهانگیر اسراری، برادرزاده مدیر، باخبر می‌کند. مدیر در ابتدا از خبر داستان‌نویسی شیرزاد تعجب می‌کند و بعد از صحبت کردن با برادرزاده‌اش، از موضوع اطمینان می‌یابد و سعی می‌کند با پرداخت مبالغی برای کمک به وضعیت معیشتی خانواده و بیماری برادر شیرزاد، او را راضی نگه دارد و از فواید مالی انتشار این داستان‌ها، به نفع شرایط در حال رکود مجله بهره بگیرد.

دختری برای انجام تحقیق دانشگاهی خود، به دفتر مجله مراجعه می‌کند و قصد ملاقات با اسراری را دارد و از قضا با شیرزاد روبه‌رو می‌شود. زیبایی دختر، شیرزاد را مجذوب می‌کند و گفت‌وگویی که بین آن‌ها شکل می‌گیرد، به دلیل وضعیت آشفته و پریشان‌حال شیرزاد، دختر را به جواب پرسش‌هایش نمی‌رساند. شیرزاد با دختر در کافه قرار ملاقات می‌گذارد تا دوباره او را ببیند. او با هدف رسیدن به هم‌گرایی در مقابل سرقت ادبی صورت گرفته، برای همکارانش در کافه دورهمی ترتیب می‌دهد؛ ولی با وجود تلاش یکی از همکاران (نظری) برای کمک به شیرزاد، نتیجه مورد نظر حاصل نمی‌شود. شیرزاد تلاش می‌کند داستان‌های جدیدش را چاپ کند؛ اما همه ناشران و مسئولان مجلاتی که با آن‌ها گفت‌وگو می‌کند، به نوعی از پذیرش او سر باز می‌زنند. شیرزاد به دفتر مجله نمی‌آید. تحقیق دختر به سرانجام نمی‌رسد و او هنوز در خصوص

ماجرا رأی قطعی ندارد. کتاب اسراری چاپ شده و بخشی از رساله دختر در مقدمه آن آمده است. مدیر می‌خواهد از طریق دختر، شیرزاد را به مجله بازگرداند تا بازهم داستان‌های اسراری ادامه پیدا کند. مدیر و اسراری نمی‌توانند دختر را قانع کنند که جهانگیر نویسنده داستان‌هاست. در صحنه پایانی، همه کارکنان مجله در انجمن هنر گرد هم می‌آیند تا نمایشی را که دوستان دختر از یکی از داستان‌های آقای اسراری ساخته‌اند، ببینند. اسراری بسیار آشفته و پریشان است. در گفت‌وگویش با مدیر از خسته شدن و تحمل نداشتن می‌گوید: «تشویق‌ها به دشنه می‌ماند و تحسین‌ها به سرزنش». دختر پیشاپیش همه به طرف در می‌رود و ناگهان جا می‌خورد و کمی به عقب برمی‌گردد. شیرزاد خیس از باران در نیمه تاریکی چارچوب در ظاهر می‌شود و می‌گوید: «من برگشتم که با شما بجنگم! اگر نمی‌ترسین - به من کار بدین!».

۲-۴. تحلیل داده‌ها

گفتمان کنشی بر اصل کنشگر، کنش و تصاحب ابژه ارزشی متمرکز است. گفتمان شوشی بر اصل حضور و رابطه حسی - ادراکی و عاطفی شوشگر با دنیا، با خود و دیگری بنیان نهاده شده است. گفتمان تنشی بر اصل رابطه سیال و نیز طیفی بین دو جریان «گستره‌ای»^{۱۷} (دنیای شناختی و بیرون از من) و «فشاره‌ای»^{۱۸} (دنیای هیجانی - عاطفی و درونی) استوار است. گفتمان بوشی مسئله «بودن» و «نبودن»، حضور و سلب حضور و تجربه زیستی را مبنای حرکت خود قرار می‌دهد (شعیری، ۱۳۹۸ الف: ۱۴).

۲-۴-۱. رقابت نظام گفتمانی حسی - ادراکی و نظام گفتمانی کنشی

نمونه ۱:

اسراری: راستش من از داستان خوشم آمده بود. چون داستان عجیب و غریبی بود. شما می‌دونید که من همیشه دلم می‌خواست چیزی بشم! شاید چون همه خانواده همیشه بیشتر از حد از من توقع داشته‌اند...

اسراری: اون شب موقع دیدن آخرین نمونه، نمی‌دونم چطور شد که قلمم روی اسم نویسنده چرخید - [یکه‌و] فکر نکنید بهش حسودی کرده‌م (بیضایی، ۱۳۹۸: ۳۳).
 ذکر این نکته که هرچیزی معنایی دارد، به این باور ساده ولی اساسی بازمی‌گردد که یک اثر کاملاً پوشیده از صور معنایی است که در حین داستان شکل می‌گیرد و اینکه اثر همواره در نوعی تداخل معنایی لایتناهی که بین زبان و دنیا برقرار است، غوطه می‌خورد (Barthes, 1981: 74).

کنش وابسته به تنش یا سبک تنشی - کنشی زمانی است که با روایت‌هایی مواجه می‌شویم که کنشی در آن‌ها اتفاق افتاده و پس از آن همه‌چیز بر مبنای تنش پیش می‌رود. در واقع کنش بهانه‌ای است برای اینکه فرایند تنشی شکل بگیرد و سپس کل جریان روایی را هدایت کند (شعیری، ۱۳۹۸ الف: ۶۲). از آنجا که در گفتمان‌های روایی کنشی افزون بر عنصر کلیدی تغییر وضعیت که کنش آن را هدف قرار می‌دهد، دو عنصر اساسی دیگر به نام ارزش و تصاحب وجود دارد، به محض اینکه سخن از روایت با محوریت کنش به میان می‌آید، با ابژه‌هایی ارزش‌محور مواجه می‌شویم که کنشگرانی در پی تصاحب آن‌ها پیدا می‌کنند (همان: ۲۰).

قبل از این کنش، «رخدادی» از نوع «نظام تعاملی مبتنی بر تصادف» بر وضعیت اسراری حاکم شده است؛ یعنی فضای «بی‌برنامه» که سبب گسست او از زندگی روزمره قبلی می‌شود و او را با ناامنی مطلق و فضای هرج و مرج در وضعیت مواجه می‌کند. اسراری در مواجهه با آنچه که خود سال‌هاست به دنبال نوشتن در آن حد شایسته و مطلوب است، پیوستگی‌اش را با برنامه‌مداری فعالیت‌های خود که وضعیت امنیت مداری در آن وجود داشت، از دست می‌دهد. در نتیجه نیروی حسی - ادراکی «غبطه خوردن»، «رشک» یا «حسادت» در اسراری تا آنجا پیش می‌رود که از فرایند حسی - ادراکی و درونی خارج می‌شود و ما با گسستی مواجه می‌شویم که به شکل کنش خود را در وضعیت او بروز می‌دهد. فرایند ناشی از گسست سبب پیشی گرفتن کنش از

رخداد و شوش می‌شود و وضعیت نظام کنشی را برای اسراری آغاز می‌کند که هرچند تا پایان نمایش‌نامه گاهی تضعیف می‌شود، پایایی‌اش را حفظ می‌کند. پس فضای رقابتی میان نظام‌های گفتمانی شکل می‌گیرد و شوش (حسدورزی و رشک) که با تصادف به‌صورت برگ برنده و شانس در وضعیت اسراری نفوذ کرده است، سبب گسست او از زندگی روزمره قبلی، برنامه‌مداری و درج‌ازدن‌ها می‌شود و در پیوستگی زندگی او خلل ایجاد می‌کند.

از سوی دیگر شوش ناشی از حسد در وضعیت سوژه اول که جای خود را به کنش سرقت ادبی داده است، در وضعیت روزمره سوژه دوم یعنی شیرزاد نیز گسست ایجاد می‌کند. در واقع «هم‌کنشگر» تقابلی، ابژه ارزشی او را تصاحب و موقعیت شوشی و تکانه‌ای را بر او حادث می‌کند. به بیان دیگر، اسراری در وضعیت سوژه دیگر، «ضدکنش» ایجاد می‌کند و سبب تعلیق کنش شیرزاد می‌شود. بنابراین اتصال^{۱۹} اسراری با ابژه ارزشی و انفصال^{۲۰} شیرزاد حاصل شده است و وضعیت شناختی سلب ابژه ارزشی برای شیرزاد سبب حس ناشی از خشم، ناراحتی، اضطراب و تنفر در فرایند حسی - ادراکی درونی او می‌شود و شوشی را در وضعیت شیرزاد به‌وجود می‌آورد که کنش او را با تعویق و خلل مواجه می‌کند و این شوش در فضای رقابتی با کنش، تا پایان نمایش‌نامه در وضعیت این سوژه نیز جاری و سیال پیش می‌رود.

۲-۲-۴. رقابت درون‌گفتمانی نظام حسی - ادراکی

نمونه ۲:

اون به حد نفرت‌انگیزی واقعه؛ دائم جلوی چشمم از این طرف به اون طرف می‌ره و به همه لبخند می‌زنه (بیضایی، ۱۳۹۸: ۴۷).

رابطه عمق با فضای تنشی و رابطه حضور با فضای تنشی از عناصر بُعد حسی - ادراکی گفتمان برشمرده شده است. فونتنی اعمال «حاضرسازی» یا «غایب‌سازی» را به چهار دسته تقسیم می‌کند. اولین دسته آن حاضرسازی حاضر است. عملی است که میدان

حسی - ادراکی را اشباع می‌کند و به دلیل ایجاد فشاره بالا موجب بروز احساس نوعی تنگنا می‌شود که در آن، با کمبود فضای جسمانه‌ای شوشگر حسی - ادراکی مواجه می‌شویم. در این‌گونه حضوری، بار فشار عنصر حاضر به‌گونه‌ای است که شوشگر امکان استقامت را از دست می‌دهد (به نقل از شعیری، ۱۳۹۸: ب: ۹۸).

در این بخش از صحنه دوم، شیرزاد در پاسخ به گفته‌های مدیر، از رابطه حضور پدیدارشناختی اسراری و ارتباط این حضور با فضای تنشی و شدت عمق تنش حسی - ادراکی خود پرده برمی‌دارد. حضور اسراری اکنون برای شیرزاد معنایی دیگری یافته و برخوردار از شاخصه‌های زمانی و مکانی است؛ زمانی که پس از ربودن ابژه ارزشی شیرزاد است و مکانی که در آن سوژه رباینده حاضر است و جایگاه و قدرت اجتماعی بیشتری در آن مکان از هم‌کنشگر تقابلی خود دارد.

درواقع با شوشگری مواجهیم که در پی موقعیت حسی - ادراکی دیداری و رؤیت دیگری، حس تنفر و جودش را در بر می‌گیرد؛ یعنی درون نظام گفتمانی شوشی، رقابت حسی - ادراکی شکل می‌گیرد و حس نفرت در نتیجه «حاضرسازی» و حضور دیگری، به سطح نظام شوشی می‌آید و بر فضای جسمانه‌ای و ذهنی شیرزاد حاکم می‌شود. عمل حسی - دیداری که از جمله حواس ادراکی است، در اینجا تکمیل‌کننده وجه رابطه حسی نشانه‌معنایی است که فشاره و گستره آن، معنا را کامل‌تر می‌کند و شوش به سمت حس ادراکی نفرت از دیگری سر می‌خورد و فضای گفتمانی شوشی در بستر تنش، با به سطح آمدن این حس، پایایی می‌یابد.

۳-۲-۴. نظام گفتمانی کنشی: فرایند مجاب‌سازی

نمونه ۳:

مدیر: تو فقط خودت نیستی. باید بینی تصمیمت به زندگی چه کسایی بستگی داره. این پیشنهاد ممکنه...

شیرزاد: چقدر می‌دین؟ (بیضایی، ۱۳۹۸: ۴۸).

کنش ممکن است از نوع تجویزی و القایی باشد. کنش تجویزی زمانی رخ می‌دهد که برای مثال پادشاه از قهرمان می‌خواهد تا برود و سر دیو را بیاورد و سپس براساس این کنش پادشاه خود را دریافت کند. در اینجا پادشاه در مقام کنش‌گزار و قهرمان در مقام کسی که کنشی را انجام می‌دهد و با دیو مقابله می‌کند، کنشگر است و دیو هم که قرار است قهرمان با او بجنگد، کنشگری دیگر محسوب می‌شود (شعیری و وفایی، ۱۳۸۸: ۱۳).

فرایند مجاب‌سازی در گفته‌پردازی مدیر، با ترکیب دو نظام تجویزی و القایی، پیوستگی کنش‌ورزی شیرزاد را دچار گسست می‌کند. او که به‌لحاظ ساختار اجتماعی، برای ملزم کردن شیرزاد دارای جایگاه قدرتمندی است، روند به‌خدمت گرفتن دیگری را با گفته‌های القایی طراحی می‌کند و همچنین با دستاویز قرار دادن شرایط معیشتی و نقصان مالی، امر خودخواسته را به شیرزاد تجویز و در نظام کنشی او نفوذ می‌کند. در نتیجه شیرزاد به وضعیت محافظه‌کاری تن می‌دهد و دچار گسست از کنش خود می‌شود. مجاب‌سازی مدیر با «نیت‌مندی» کنش شیرزاد را برهم می‌زند و شوش ناشی از خشم و نفرت درون او را ابتر می‌گذارد و در فضای هم‌آوردی میان نظام گفتمانی کنشی و نظام گفتمانی شوشی درونی شیرزاد، در واقع کنشگری که برای تصاحب ابژه ارزشی خود در تلاش بود، با به سطح‌آمدن تردیدها، مقاومتش را از دست می‌دهد و بر اثر تعامل مجاب‌سازی، گفتمان محافظه‌کاری بر وضعیت او حاکم می‌شود. شیرزاد در این وضعیت خطر کمتر و ناامنی کمینه را انتخاب می‌کند.

از طرفی، با این فرایند مجاب‌سازی، نظام کنشی مدیر و اسراری که با برنامه‌ریزی برای حفظ ابژه ارزشی پیش می‌رود، ترمیم می‌گردد و شوش و اضطراب اسراری و مدیر به عقب رانده می‌شود.

۴-۲-۴. نظام گفتمانی حسی - ادراکی: مرحله تثبیت بی‌هویتی

نمونه ۴:

اسراری: نمی‌توانم تظاهر کنم که خوشحالم.

مدیر: خب، تظاهر نکن. اونچه به‌دست آمده، کم نیست.

اسراری: اونچه فرومی‌ریزه بیشتره (بیضایی، ۱۳۹۸: ۵۷).

در دیدگاه ژاک فونتنی، فرایند عاطفی گفتمان در پنج مرحله تبیین شده است: ۱. مرحله تحریک عاطفی؛ ۲. مرحله آمادگی یا توانش عاطفی؛ ۳. مرحله هویت یا شوش عاطفی؛ ۴. مرحله هیجان عاطفی؛ ۵. مرحله ارزیابی عاطفی. در این بخش از نمایش‌نامه، با مرحله هویت یا شوش عاطفی مواجهیم. این مرحله همانند محوری اصلی عمل می‌کند و نقش جایگاه مرکزی را در مجموعه مراحل عاطفی بر عهده دارد؛ یعنی در این مرحله، شوشگر وارد مرحله اصلی که همان تغییر وضعیت و تثبیت شوش عاطفی است، می‌شود (شعیری، ۱۳۹۸: ۱۷۴).

در این نمونه مشاهده می‌شود که کنش‌ورزی اسراری دچار گسست می‌شود. این گسست از نفوذ فرایند عاطفی گفتمان (در مرحله هویت و شوش عاطفی) و در بستر فضای آشوب و هرج‌ومرج ناشی از «نظام تصادف» و «ناامنی» که در ابتدای نمایش‌نامه بر وضعیت خود اضافه کرد، برمی‌خیزد و به نظام کنش‌ورزی او تزریق می‌شود. بنابراین فرایند عاطفی گفتمان از برنامه‌مداری کنشگران رباینده ابژه ارزشی پیشی می‌گیرد و ایفای نقش در قالب نویسنده داستان‌های شیرزاد به‌قدری برای اسراری دشوار و غامض پیش می‌رود که تأثیر و تأثر خود را در مطابقت با نظام گفتمانی کنشی و حفظ ابژه ارزشی از دست می‌دهد. بنابراین در فضای ناامنی منتج‌شده از وضعیت اسراری که با چالش «هویت» خود را نشان می‌دهد، در این مرحله، کنش‌ورزی او سست می‌شود و در تقلای فرایند عاطفی، کنش دچار تعویق و تعلیق می‌شود.

۴-۲-۵. نظام گفتمانی حسی - ادراکی: جایگاه جسمانه

نمونه ۵:

مدیر: برادرت چگونه؟

شیرزاد: دعاگو!

مدیر: باید بیشتر برایش پول بفرستی.

شیرزاد: من خودم بیشتر از اون به درمان احتیاج دارم.

مدیر: چطور. مریضی؟

شیرزاد: بله مریضم. روزبه‌روز دارم بدتر می‌شوم. بدتر. بدتر (بیضایی، ۱۳۹۸: ۶۸).

جسمانه نشانه‌معنایی همان نیروی هدایت‌کننده جریان معنا در فرایند معناسازی است. از دیدگاه پدیدارشناختی، جسمانه (یا همان نه - تن) کلیت واحدی است که به‌مثابه پلی عمل می‌کند که «هست» ما را به دنیای بیرون می‌پیوندد. این کلیت واحد شامل یک صورت و تجربه زیستی است که مشخصه اصلی آن حرکت است و همین حرکت موجب می‌شود «هست» ما تا «هست» دنیا برده شود و سپس آن را با دریافت ما به ما بازگرداند. از نظر مرلوپونتی^۱، فیلسوف پدیدارشناس فرانسوی، نشانه‌گیری، فعالیت حسی - حرکتی و هدفمندی، اشکالی از جسمانه بارز از حرکت است که ما را به دنیا و دنیا را به ما متصل می‌کند. از این‌رو جسمانه نقطه مشترک میان «من» و «دنیا» است؛ آن‌گونه که برای من حاضر است. با این وصف، به‌باور مرلوپونتی، جسم ما همان چیز عجیبی است که از اعضای خود به‌مثابه نماد عمومی دنیا استفاده می‌کند و سبب می‌شود بتوانیم با دنیا ارتباط برقرار کنیم، آن را بفهمیم و برای آن معنایی بیابیم (شعیری، ۱۳۹۱: ۱۸۳-۱۸۴).

فعالیت‌های جسمانه‌ای عبارت است از: لرزیدن، تکان خوردن، از جا پریدن، بی‌قراری، انقباض یا انبساط بدنی یا ماهیچه‌ای، تغییر رنگ پوست، مورمور شدن، دچار چندش شدن و ضعف جسمی؛ در نتیجه این رفتارهای جسمی واکنشی قابل مشاهده است که شوشگر پس از کسب هویت عاطفی از خود بروز می‌دهد. جسم شوشگر برحسب شوش عاطفی کسب‌شده میزان تحمل یا عدم تحمل خود را به‌نمایش می‌گذارد (شعیری، ۱۳۹۸: ۱۷۵).

مرلوپونتی نیز در پدیدارشناسی تن اهمیت اصلی را به سوژه تن دار می‌دهد. ما با تن خود در جهان حاضریم. حتی تن ما جلوتر از ادراک ما حرکت می‌کند. هر حسی که در ما شکل می‌گیرد، ابتدا توسط تن ایجاد می‌شود و سپس به مرحله ادراک و شناخت می‌رسد (گرمس، ۱۳۹۸: ۱۰۴). او در پدیدارشناسی احساس بیان می‌کند که تمام احساسات بشری جسم‌مند است؛ به گونه‌ای که نمی‌توانیم هیچ احساس یا حالتی مستقل از بدن خود داشته باشیم. در اینجا توجه به این نکته مهم است که با وجود حضور جدی بدن در تمام تجربه‌های زیسته، اغلب اوقات نقش بدن غایب یا پنهان و ناخودآگاه است. بدن به‌رغم حضور خود در تجارب روزمره، در این بستر غایب است. فقط وقتی از حضور بدن آگاه می‌شویم که نوعی درد یا ناراحتی بدن غایب را به بدن حاضر بدل کند (کریلایی صادق و پورداود، ۱۳۹۴).

بر اساس تعریف مرلوپونتی، از یک سو جسم ما پایگاهی است که منشأ نمادهای گوناگون به‌شمار می‌رود و از سوی دیگر جایگاهی است که هستی همه کنش‌های ما در گرو آن است. در این صورت، جسمانه جسمی است تخیلی یا انتزاعی که بین همه جسم‌های دیگر قرار گرفته و دارای مرز است. ژاک فونتنی، از نظریه‌پردازان نشانه‌معناشناسی جسمانه‌ای، معتقد است هر کنشگر دارای جسمانه‌ای است که متکی بر تن‌مداری (جسمانه)^{۲۲} و خودهمانی (هویت ثابت)^{۲۳} است (شعیری، ۱۳۹۱: ۱۸۴-۱۸۵).

برای روشن شدن هرچه بهتر تفاوت بین جسمیت و هویت، می‌توان جسمیت را به گوینده محض، یعنی فردی که به‌طور ملموس حرف می‌زند، کلماتی را ادا می‌کند و یا فریاد می‌کشد، تشبیه نمود. چنین جسمیتی مرکز و پایگاهی است که همه محاسبات گفتمانی و سازکارهای آن از آنجا سرچشمه می‌گیرد. به همین دلیل، آن را به‌عنوان مرکز همه ارجاعات می‌شناسیم و به همین ترتیب، هویت آن چیزی است که به‌واسطه فعالیت گفتمانی در درون نظام گفتمانی شکل می‌گیرد. پس هویت که در دل گفتمان ساخته می‌شود، نتیجه فرایند گفتمانی است. چنین هویتی به دو شیوه ساخته می‌شود. از یک سو مبتنی بر تکرار، شباهت و حفظ اشکال حضوری خود است که آن را

خودهمانی^{۲۴} می‌نامند و از سوی دیگر مبتنی بر هدف‌گیری، تغییر و تکامل است که آن را خوددیگری می‌نامند. به عقیده فونتنی، جسمیت و هویت از یکدیگر جدایی‌ناپذیرند و به‌مثابه پشت و روی کاغذ می‌مانند (همان: ۱۸۵-۱۸۶).

این گفت‌وگو بین مدیر و شیرزاد نشان می‌دهد نظام محافظه‌کاری که شیرزاد به آن تن داده بود، با فعالیت جسمانه‌ای متزلزل شده است. او که مماشات را برگزیده بود، از قدرت نفوذ وضعیت «تن‌مداری» در نظام حسی - ادراکی عاجز است. «بدتر شدن روزبه‌روز»، یعنی جسم شوشگر او تحمل این فشار عاطفی را ندارد و از قدرت جسم او خارج شده است. شوش ناشی از خشم و ناراحتی که پیش از این درباره آن پرداخته شد، به شکل جسم‌مندی دوباره در نظام کنشی نفوذ کرده است. هرچند او از معنایی سخن می‌گوید که جسمیتش یافته است، این معنا ارتباط مستقیم با معنای درونی او و ارتباط با «خود» دارد. بنابراین شیرزاد با این گفته‌ها، وضعیت هویتی خود را نیز می‌نمایاند.

بر اساس نظریات مرلوپونتی، جسمانه شیرزاد که نقطه اتصال او با دنیا و نماد عمومی دنیا از شیرزاد است، بر اثر این وضعیت حسی - ادراکی، دچار ضعف و بیماری شده و «تن‌مداری» یا «جسمانه‌ی او» و «خودهمانی» یا «هویت ثابت» او هر دو با فشار عاطفی مواجه شده است. معنای هویت خودهمانی در او دستخوش تغییراتی شده و معنای «خوددیگری» (در برخی منابع، «دگرمحوری» ترجمه شده است) او را نیز تحت تأثیر قرار داده است. مطابق گفته فونتنی، مشاهده می‌کنیم که جسمیت و هویت او نیز مانند پشت و روی یک کاغذ، از هم جدا نیست. پس جسمانه سبب تضعیف «ماشات» و «نظام محافظه‌کاری» می‌شود و آن را پس می‌زند و در رقابت با این نظام تا جایی پیش می‌رود که چالش هویت نیز از این بخش نمایش‌نامه به وضعیت شیرزاد اضافه می‌شود و در جهت ترمیم نظام کنشی شیرزاد، اثرگذاری می‌کند.

۶-۲-۴. نظام گفتمانی محافظه‌کاری: اصل تطبیق

نمونه ۶:

مدیر: بله، تو معرفی می‌شی. آیا این لحظه‌ای نیست که تو آرزو می‌کردی؟ مسئول این اتفاق تو هستی!

شیرزاد: منزل - یعنی اتاقم؛ قفسه قهوه‌ای‌رنگ! (بیضایی، ۱۳۹۸: ۶۹-۷۰).

نظام نشانه‌ای محافظه‌کاری ارتباط مستقیم با فضای عاطفی دارد. ترس، تردید و نبود اعتماد به نفس مجموعه عواملی است که این فضای عاطفی را ایجاد می‌کند و در پی آن مانع از ورود به جهان کنش می‌شود. نظام گفتمانی محافظه‌کاری مبتنی بر اصل تطبیق است. از دیدگاه نشانه‌معنایی، کنشگری که در نظام تطبیق قرار می‌گیرد، خود را همواره با توجه به دیگری معنا می‌کند. اگر این فضای عاطفی بیش از حد توسعه یابد، سبب انفعال اغراق‌آمیزی در کنشگر می‌شود. این فضای عاطفی می‌تواند بر همه تصمیمات کنشگر اثر بگذارد. بنابراین عناصر نشانه‌ای که سبب رشد فضای محافظه‌کاری در کنشگر می‌شود، دو فعل «بایستن و نتوانستن» است که تحقق این افعال سبب تغییر در رابطه «من» با «خود» از یک سو و رابطه «من» با «دیگری» از سوی دیگر می‌شود (احسانی، شعیری و معین، ۱۳۹۹).

هیچ گفتمانی را سراغ نداریم که دارای سطحی از انرژی و میزانی از مقاومت و ممارست در برابر شرایط تثبیت‌شده نباشد. اما گاهی گفتمان به دلیل شرایط خاص و پرهیز از چالش‌های فرهنگی و یا حتی اعتقادی و ایدئولوژیک راه مماشات را پیش می‌گیرد. حتی در این حالت نیز نمی‌توان انرژی‌ای را که در گفتمان به عنوان شرط مقدماتی گسست بروز می‌کند، نادیده گرفت. در مجموع استعلای گفتمانی بر اثر ممارست و مقاومت در برابر یک وضعیت ایجابی تحقق می‌یابد. در نظام‌های روایی و داستانی نیز شاهد دخالت کنشگران و مقاومت آن‌ها در برابر موانع جهت شکستن ابعاد تثبیت‌یافته و گذر از آن‌ها برای دستیابی به شرایط جدید هستیم (شعیری، ۱۳۹۴).

مدیر با ترفندی کلید خانه شیرزاد را می‌گیرد و با ایجاد فضای ترس و دلهره، گسستی در شیرزاد به وجود می‌آورد و ضدکنشی را رقم می‌زند که انسجام کنشگری او را ناپایدار می‌سازد؛ در نتیجه شیرزاد به نظام «محافظه‌کاری» و «مماشات گفتمانی» تن می‌دهد. به بیان دیگر، در وضعیت شیرزاد، گسست میان «من» — که به دنبال تحقق کنش است — و «خود» — که دچار ترس از منتقدان است — ایجاد می‌شود. به این ترتیب، انسجام کنشگر تهدید می‌شود و کنشگر به ناکنشگر تبدیل می‌گردد؛ ناکنشگری که فقط حضور مکانیکی دارد و بیم‌ها و تردیدهایش تا حدی است که تسلیم خواست مدیر می‌شود و جای داستان‌هایش را به آن‌ها می‌گوید. نفوذ وضعیت ادراکی جدید، یعنی ترس از پاسخ‌گویی، شیرزاد را در وضعیت ناامنی قرار می‌دهد. در نتیجه «تطبیق» و «تعامل» بین سوژه‌ها در اینجا با دلالت بر ضعفی است که شیرزاد در مقابل رویارویی و پاسخ‌گویی به منتقدان و اهالی ادبیات، احساس می‌کند. در نتیجه فرایند «هم‌حضور» و «کنش جمعی» بین سوژه‌ها رخ می‌دهد و در وضعیت رقابتی نظام‌های گفتمانی در موقعیت شیرزاد، نظام «محافظه‌کاری» و «اصل تطبیق» کنش را به عقب می‌راند و همچنین در وضعیت رقابتی نظام‌های گفتمانی در موقعیت مدیر و اسراری، ادامه نظام کنشی ترمیم می‌گردد و شوش و اضطراب آن‌ها به عقب رانده می‌شود.

۴-۲-۷. نظام گفتمانی حسی — ادراکی: پیش‌تئیدگی و پس‌تئیدگی

نمونه ۷:

اسراری: [آرام.] از تو متنفرم. هربار تو را می‌بینم می‌فهمم که چه‌ها نیستم.
 شیرزاد: [آرام.] هربار تو را می‌بینم متوجه می‌شم که چه‌ها ندارم.
 اسراری: [آرام.] کاش می‌تونستم تو را بکشم! له کنم! نابود کنم! ولی تو در من زندگی کنی.
 شیرزاد: [آرام.] شیرزاد نیز در ادامه آرام می‌گوید: کاش می‌تونستم تو را بکشم! له کنم! نابود کنم! (بیضایی، ۱۳۹۸: ۷۱).

عمق فضای تنشی بر مجموعه جریان سیال حسی استوار است. معنای هدفمند در این فضای تنشی، نتیجه جریانی پیوسته و جهت‌مند به سوی عمق است که معنا را به شاخصه‌های اشاری (مکانی و زمانی) مرتبط می‌کند. عمق فضای تنشی فقط شامل پیوستارهای جهت‌مند مکانی نیست، بلکه زمان را نیز در بر می‌گیرد. در اینجا شوش با پیش‌تندگی و پس‌تندگی خود را نشان می‌دهد. با توجه به بحث سیالیت در فضای تنشی، نتیجه سیالیت همه «اکنون‌ها» و همه «اینجاها» است. به دیگر سخن، همه گونه‌های سیال در فضای تنشی با بهره‌مندی از دو جریان پیش‌تندگی (خاطره، گذشته) و پس‌تندگی (انتظار، آینده) همه مراحل و فواصل زمانی و مکانی را پشت‌سر می‌گذارد تا به مرکز شوش یعنی نقطه‌ای که شوشگر از آنجا کل اعمال حسی - ادراکی را هدایت می‌کند، متصل شود. برخلاف نظام‌های روایی که فقط براساس تغییر وضعیت (عبور از وضعیت اولیه به وضعیت ثانوی) و تحقق یافتن وضعیت متفاوت (ثانوی) عمل می‌کند و معنا را فقط تابع محقق شدن تغییر می‌داند، شوش جریانی است که در آن معنا تمام جریان‌های بعد از تحقق تغییر را نیز شامل می‌شود. نباید فراموش کرد که پیش‌تندگی و پس‌تندگی به این علت هدفمند شمرده می‌شود که گذشته یا آینده را در حوزه زمانی حال جمع می‌کند و آن‌ها را برای ایجاد چشم‌انداز به کار می‌گیرد (شعیری، ۱۳۹۸ ب: ۹۶-۱۰۰).

نامنی مطلق در بستر نظام مبتنی بر تضاد که در ابتدای نمایش‌نامه، اسراری به آن تن داد، با عناصر مختلف حسی - ادراکی او را تهدید می‌کند. حس تنفر ناشی از «نه - بودن» در وضعیت او نفوذ می‌کند و در نظام شوشی درونی فرد، خود را بروز می‌دهد. او که می‌داند نوع ادراک شیرزاد از جهان در ادراک او نمی‌گنجد، از «نه - بودن» خسته است و از گذشته‌ای (پیش‌تندگی) که او را به داستان‌ها پیوند نمی‌زند و سبب ناامنی و تنش در زمان حال می‌شود و احتمال خسارت و آبروریزی در آینده (پس‌تندگی) را به‌همراه دارد، دچار تشویش است. به بیان دیگر، وضعیت ادراک او به جهان (که ادراک

مؤلف نیست) در فضای سیال حسی و تنشی، از ادراکات دیگر پیشی می‌گیرد و در سطح نظام حسی - ادراکی بروز می‌یابد و سبب چالش هویتی او می‌شود و در این بخش، آن ناامنی بستر نظام تصادفی، از طریق حس تنفر در وضعیت او نفوذ می‌کند. از طرف دیگر شیرزاد از گذشته‌ای که سبب شده با وجود نویسنده حقیقی داستان‌ها بودن، «بودن»ش در خطر بیفتد، دچار شوش است. در واقع الزامات اجتماعی در ارتباطات بین‌انسانی که سبب پیشبرد برنامه‌مداری مدیر و اسراری شده، تا اینجا وضعیت کنش‌وزی آن‌ها را تداوم بخشیده است. به بیان دیگر، کسی که گذشته و منزلت اجتماعی پر قدرت تری دارد، با استفاده از این پشتوانه، ابژه ارزشی شیرزاد را که از طبقه اجتماعی نازل تری است، به آسانی ربوده و سبب بروز حس نفرت در او شده است. شیرزاد می‌داند که این گذشته و طبقه اجتماعی سبب نادیده گرفته شدن و متصل گردیدن به آینده است و گذشته و آینده‌اش گویی در نقطه زمانی حال جمع شده و او را مضطرب و دردمند کرده است. در واقع نه فقط ابژه ارزشی مادی او سلب شده، بلکه نظام ارزشی فرامادی او یعنی ادراک و دریافتش به جهان نیز (که در اثر ادبی تجلی یافته) توسط اسراری ربوده شده است. او که به اصل تطبیق و تعامل با دیگری تن داده بود، در فضای ناامنی منتج شده از این هم‌حضور، با گسستی که جریان سیال حسی (حس ناشی از تنفر) در وضعیت ایجاد می‌کند، با به سطح آمدن چالش هویتی خود مواجه می‌شود و در آن لحظه از ادراکات دیگر او پیشی می‌گیرد.

۸-۲-۴. نظام گفتمانی حسی - ادراکی: فرایند زیبایی‌شناختی^{۲۵} و فرا ارزش

نمونه ۸:

شاید اون‌ها شما را فرستاده‌ن. شاید آمده‌اید ببینید که من زبونمو نگه می‌دارم یا نه. ببینید که... (بیضایی، ۱۳۹۸: ۷۶).

نمونه ۹:

دختر: چرا اینطور نگاهم می‌کنید؟

شیرزاد: شما گرم می‌کنین! (بیضایی، ۱۳۹۸: ۷۸).

فونتنی و زیلبربرگ بر این نکته تأکید می‌کنند که فرا ارزش حربه‌ای است که نظام‌های ارزشی و بار معنایی آن‌ها را در گفتمان کنترل می‌کند و سبب بروز ارزش می‌شود. اگر فرا ارزش قادر به ایجاد، کنترل و ضمانت ارزش است، پس چنین ارزشی می‌تواند به دلیل برخورداری از حساسیت، ایجاد فضای اعتماد و باور و تولید هنجارهای متفاوت به واسطه رابطه حسی - ادراکی جدید، فرایندی زیبایی‌شناختی را رقم زند. در واقع فرا ارزش و ارزش می‌تواند حساسیت‌های جدیدی را به وجود آورند که نتیجه دنیایی با باورهای جدید و استوار بر حساسیت‌های متفاوت است. بی‌شک چنین دنیایی را می‌توان دنیایی زیبایی‌شناختی خواند (به نقل از شعیری، ۱۳۹۸: ۱۹۹).

در صحنه سوم، دختری وارد نمایش‌نامه می‌شود که برآمده از وضعیت «رعشه‌ای» و «خیزابی»، یعنی فراگیری داستان میان اهالی ادبیات، است. دختر که به‌طور تصادفی، با شیرزاد روبه‌رو می‌شود، گسستی را در وضعیت او ایجاد می‌کند که سبب تعاملی در بستر نظام مبتنی بر تضاد می‌شود. او در این صحنه، همان‌طور که در جملات نمونه ۸ مشاهده می‌شود، فضای ناامنی و هرج‌ومرجی ناشی از «شک» را در افکار شیرزاد غالب می‌کند که در درهم‌تنیدگی درون نظام گفتمان شوشی، فرا ارزش حضور، آن عدم اطمینان و شک را به عقب می‌راند و در رقابت درونی نظام حسی - ادراکی، فرا ارزش حضور غلبه می‌یابد.

پس حضور دختر فرایند زیبایی‌شناختی گفتمانی و فرا ارزش حضور را به بار معنایی ملحق می‌کند و سبب گسستی می‌شود که سرآغاز نوع ادراک دگرگونه‌ای شیرزاد به جهان است. علاقه‌ای که در شیرزاد شکل می‌گیرد، او را از اصل تطبیق و «هم‌کنشی» با سوژه دیگر یعنی اسراری جدا می‌کند و به سمت وضعیت استعلایی حرکت می‌دهد. شیرزاد در پاسخ به دختر، از گسستی که در برابر زیبایی او و حضورش بر او رخ داده، می‌گوید. در واقع نگاه و حس «دیدن» در فرایند حسی - ادراکی سبب می‌شود ابژه

زیبایی‌شناختی با تثبیت حضورش، شوشِ درونی «گرمی» (نمونه ۹) را در شیرزاد ایجاد کند.

بنابراین از این بخش نمایش‌نامه، او از وضعیت «محافظه‌کاری» که مبتنی بر هویت «خودهمانی» و «تکرار» است، به وضعیت «خطرپذیری» بیشتر که بر هویت «دگرمحوری» و «انرژی‌محوری» مبتنا دارد، تغییر وضعیت دهد و فرا ارزش حضور در نظام حسی - ادراکی بنیان‌های نظام ارزشی شیرزاد را تقویت می‌کند و شوشِ ناشی از پدیدارشناسی حضور، از حس خشم و نفرت نیز در وضعیت ادراکی سوژه قدرت بیشتری ایجاد می‌کند و در سطح نظام حسی - ادراکی او نمایان می‌شود. پس وضعیت تعاملی قبلی را که بر اصل «تطبیق» استوار بود، تضعیف می‌کند. در تحلیل صحنه هفتم مشاهده خواهیم کرد که این وضعیت استعلایی که با حضور دختر آغاز می‌شود، خود را تا آنجا تقویت می‌کند که کنشگر شوشی را به کنشگر بوشی تبدیل می‌کند.

۹-۲-۴. نظام گفتمانی حسی - ادراکی: مرحله ارزیابی عاطفی

نمونه ۱۰:

شیرزاد: بذارین قبل از اینکه کس دیگه‌ای خبرتون کنه خودم گفته باشم! این نوشته‌هایی که به شما می‌دم همه - چطوری بگم؛ هیچ‌کدوم مال من نیست. اینجوری نگام نکنین. این نوشته‌ها، مال کسیه که به سفری طولانی رفته. هیچ فکرش رو می‌کردین؟...

اسراری: چه سقوطی!

شیرزاد: به زودی همه دنیا خبر می‌شن!

اسراری: وحشتناکه!

مدیر: چطوری این کار رو کردی؟

شیرزاد: کار سختی نبود؛ آقای اسراری می‌دونن! مثل آب خوردن! اون به من اعتماد کرده بود.

اسراری: من باور نمی‌کنم که اخلاق تا این حد سقوط کرده باشه!
 اسراری: چطوری تونستی زندگی آدم دیگه‌ای رو مچاله کنی؟
 اسراری؟ کسی هست که قلمش و خطش و هنرش رو دزدیدی. می‌فهمی؛ اون! که به
 یک معنا می‌شه گفت به دست تو نابود شده!

شیرزاد: راستی - نابود شده؟ من نابودش کرده‌م؟ نه خیالتون راحت آقای اسراری؛ من
 جزء کسانی نیستم که بتونم نابود کنم. اگر چیزی باشه که من حق نابودکردنشو داشته
 باشم، فقط خودم هستم.

کسی هست که قلمش و خطش و هنرش رو دزدیدی. می‌فهمی؛ اون! که به یک معنا
 می‌شه گفت به دست تو نابود شده! (بیضایی، ۱۳۹۸: ۱۰۸-۱۰۹).

ارزیابی عاطفی از آخرین مراحل فرایند پنج‌گانه عاطفی به‌شمار می‌آید. نوعی
 ارزیابی یا قضاوت است که می‌تواند دربارهٔ هریک از مراحل این فرایند صورت گیرد.
 ارزیابی عاطفی از سوی مخاطب، بیننده یا جامعه‌ای که با رفتاری عاطفی مواجه شده
 است، انجام می‌شود و به این ترتیب، راهی است برای دستیابی مجدد شوشگر عاطفی
 به میان افراد جامعه؛ و همین امر است که احتمالاً سبب تعدیل رفتارهای عاطفی و
 تنظیم چگونگی تبادل این رفتارها در سطح اجتماعی می‌گردد. قضاوت و ارزیابی مثبت
 نسبت به یک نمایه عاطفی، موجب تثبیت و استمرار آن و قضاوت و ارزیابی منفی
 نسبت به یک نمایه عاطفی، سبب تعدیل یا حذف آن می‌شود (شعیری، ۱۳۹۸ ب:
 ۱۷۶-۱۷۷).

در این بخش از صحنهٔ پنجم، شیرزاد، مدیر و اسراری را به سمت مرحلهٔ ارزیابی
 عاطفی هدایت می‌کند. او آن‌ها را در موقعیت ارزیابی عاطفی قرار می‌دهد و به صورت
 تصنعی دست به نفی خود می‌زند. در واقع شیرزاد هم‌کنشگران تقابلی خود را در معرض
 قضاوت و ارزیابی قرار می‌دهد تا به این نحو، در وضعیت کنش‌ورزی آن‌ها گسست
 ایجاد کند و راهی برای دستیابی به حصول نتیجه بیابد. او از قضاوت منفی آن‌ها دربارهٔ
 تقلب، به نفع نمایهٔ عاطفی مورد نظرش با هدف تعدیل وضعیت بهره می‌گیرد و گفته‌های

اسراری حکایت از موفقیت او دارد. در این بخش، نظام کنشی و برنامه‌مداری و طراحی شیرزاد، از برنامه‌مداری هم‌کنشگر او جلو می‌افتد و ارزیابی عاطفی در رقابت میان کنش هر دو طرف سبب تقویت و ترمیم کنش شیرزاد و تضعیف کنش مدیر و اسراری می‌شود.

۴-۲-۱۰. نفی چالۀ معنایی و نظام گفتمانی بوشی

نمونه ۱۱:

دختر: من اومده بودم کمک کنم. باور کنید.

شیرزاد: کردید. متشکرم. هیچ چیز دیگه نمی‌تونست باعث شه که روی پای خودم بایستم (بیضایی، ۱۳۹۸: ۱۳۰).

گفتمان بوشی محل حضور و به‌چالش کشیده شدن سوژه‌هایی است که پیوسته با تردید، نفی، برش، اضطراب حضور، شگفتی، تغییر ناگهانی و ناهنجاری بر ما هویدا می‌شود. به همین دلیل، کنشگر بوشی همواره به‌واسطه «ممکن‌ها» معنادار می‌شود. ممکن راهی است که او را به‌سوی انتخابی آزاد سوق می‌دهد. امکان انتخاب برای سوژه بوشی تنها در صورتی میسر می‌گردد که او در محتوای درونی خود، به خود و حضور خود به‌طور کیفی آگاه باشد. این آگاه بودن به حضور خود، یعنی همان تردید و اضطرابی که سوژه را رها نمی‌کند. به همین سبب، تردید مبنای نفی یک رابطه با یک ابژه ارزشی قرار می‌گیرد تا جایی که سوژه را علیه وضعیت موجود می‌شوراند (شعیری، ۱۳۹۸ الف: ۱۳۰).

پیش از این گفته شد حضور دختر از صحنه سوم، فرا ارزشی را به وضعیت شیرزاد منضم کرد و محرکی برای کنش‌ورزی و تثبیت هویت او بود. این حضور در صحنه پنجم، یعنی پس از مشاهده دختر در دفتر مجله همراه با مدیر و اسراری، به‌گونه دیگری در وضعیت شیرزاد نفوذ کرد. نمونه ۱۱ نشان‌دهنده افزایش یافتن فشاره و گستره تنش در شیرزاد است و او را در جهت نفی حضور کمک‌کننده دختر تا آنجا پیش می‌برد که

از این فرایند ناامید می‌شود و او را برای «بودن» دوباره خود و «بایستن» و «توانستن» تجهیز می‌نماید و فرایند ایجابی و استعلایی خود و فرایند سلبی حضور دختر را در وضعیت او حاکم می‌کند. به دیگر سخن، در مواجه شدن با این وضعیت حسی - ادراکی و موقعیت تنشی عاطفی سوژه، شوش دیگر قدرتمندی و تاب‌آوری خود را از دست می‌دهد و جای خود را به نفی حضور سوژه دیگر می‌دهد که نقش هم‌کنشگر او را در راستای ترمیم کنش و راستی‌آزمایی حقیقت دارد؛ یعنی «بوش» بروز پیدا می‌کند و در دیالکتیک بین دوباره «بودن» و «نه - بودن»، «روی پای خود ایستادن» یعنی «بودن» را انتخاب می‌کند. او با تقویت «بایستن»، چالّه معنایی قبلی را نفی می‌کند و برای جبران نقصان، در جهت «توانستن» جهش می‌کند. نظام حسی - ادراکی ناشی از تردید و اضطراب که تا این لحظه سوژه را رها نمی‌کرد، با نفوذ ادراک زیبایی‌شناختی، دیگر کارایی‌اش را از دست می‌دهد و سبب دریافت دگرگونه‌ای در وضعیت ادراکی او در مواجهه با نسبت میان خود و دیگری می‌شود. درواقع او دیگر کمک کسی را برای ترمیم کنش خود لازم نمی‌بیند و یا درصدد اثبات «توانستن» خود است. پس در این درهم‌تنیدگی نظام‌های گفتمانی، مشاهده می‌کنیم که نیروی محرکه حضور دختر، شیرزاد را برای کنشگر بوشی شدن، مهیا می‌کند و او به وسیله «ممکن شدن» هدفش، از چالّه معنایی قبلی رها می‌شود و بوش، شوش را به عقب می‌راند.

۴-۲-۱۱. نظام گفتمانی بوشی: نفی هویت «خودهمانی»

نمونه ۱۲:

دختر: تو خیلی شبیه اون حرف می‌زنی.

اسراری: من خود اون هستم! (بیضایی، ۱۳۹۸: ۱۵۸).

ایرو تاراستی، از بنیان‌گذاران نشانه‌معناشناسی بوشی، سبک بوشی حضور را سبکی می‌داند که در آن سوژه که می‌توان او را شوشگر نیز خواند (به این دلیل ساده که سوژه بوشی سوژه‌ای پیوسته در حال شدن است)، در نتیجه دو کنش به موجودی تبدیل می‌

گردد که در پی خلق معنایی متفاوت و جدید است. در واقع به اعتقاد تاراستی، شوِشگر دازاینی را که در آن قرار دارد، نفی می‌کند. تاراستی واژه «دازاین»^{۲۶} (جهان‌بودگی) را از هایدگر امانت گرفته است. دازاین به معنای دنیایی با نشانه‌های عینی است که رفته‌رفته به نشانه‌های روزمره تبدیل شده است؛ اما اتفاق مهم این است که شوِشگر درون دازاین احساس خلأ و نقصان می‌کند. برای عبور از این خلأ، اولین کنش، همان نفی دازاین است. شوِشگر پس از انجام یک جهش، به دازاین بعدی راه می‌یابد که در تضاد با دازاین قبلی است. دازاین قبلی همه ارزش‌هایش را از دست می‌دهد. نفی دازاین قبلی اولین حرکت استعلایی شوِشگر بوشی است. استعلا را باید در اینجا به نوعی دیالکتیک بین «بودن» و «نه - بودن» تعبیر کرد (شعیری، ۱۳۹۸ الف: ۱۲۶).

اسراری از وضعیت «بی‌هویتی» به وضعیت تثبیت هویت «دگر محور» انتقال می‌یابد. گفته‌های او در این نمونه، نشان می‌دهد با گذر از هویت «خودهمانی» در نظریه فلوش، به «هویت غیر» و «دگر محور» که مبتنی بر انفصال گفتمانی است، آن‌قدر نزدیک شده که «خود» را، «دیگری» می‌پندارد. هویت اسراری به شکل قالبی از هویت نویسنده اصلی درآمده و به بیان دیگر، میل مفرط به جای شیرزاد بودن، تا حدودی در اسراری شکل گرفته است که در پی خلأ و نقصان ممکن شدن این میل، هویت و دازاین قبلی خود را نفی می‌کند و «خودهمانی» او رو به اضمحلال می‌رود. در نتیجه نظام گفتمانی بوشی در فرایند سلبی حضور خود، نظام گفتمانی حسی - ادراکی و شوِش را به عقب می‌راند.

۱۲-۲-۴. نظام گفتمانی بوشی: تثبیت هویت «خودهمانی»

نمونه ۱۳:

من برگشتم که با شما بجنگم! اگر نمی‌ترسین، به من کار بدین!
مدیر آرام می‌گوید: ما به تو کار می‌دیم؛ برای اینکه دامی آماده کرده‌ایم؛ اگر نمی‌ترسی
از فردا شروع کن!

شیرزاد: من - می‌خواهم - یه - حروفچین - عادی - باشم (بیضایی، ۱۳۹۸: ۱۷۷).

چالش‌های درون‌گفتمانی سبب شکل‌گیری قلمروهایی می‌شود که هریک می‌تواند در راستای «مقاومت» در برابر دیگری و یا «مماشات» با او حرکت کند. در صورت مقاومت یک قلمرو در برابر قلمروی دیگر لازم است که شرایط ایجابی تغییر کند و بر اثر ممارست در برابر آن، یا شرایط جدیدی جایگزین آن شود یا مسیر حرکتی جدید بر روی گفتمان گشوده گردد. در بعضی موارد، مقاومت تا جایی پیش می‌رود که باعث فتح تازه‌ای برای کنشگر گفتمانی می‌گردد. این فتح زمانی تحقق می‌یابد که یک باور جدید ایجاد شود و جای باور کهنه را بگیرد (شعیری، ۱۳۹۴).

آنچه من قبلاً بوده‌ام، به یک تجربه برای بودن فعلی من تبدیل شده است و آنچه من سپس می‌شوم، به نوعی اندوخته برای بودن بعدی من بدل می‌گردد. آیا سوژه نشانه معناشناختی چیزی جز مجموعه بودن‌هایی است که در طول زمان شکل گرفته است؟ هر بودنی خود در محاصره بودن قبلی و بودن بعدی قرار دارد. به همین سبب در هر بودن جدید، سوژه می‌تواند استعلا یابد (شعیری، ۱۳۹۸ الف: ۱۲۶).

جمله «من برگشتم که با شما بجنگم» حاکی از نفی کامل آن وجهی از «خود» است که به گفتمان محافظه‌کاری تن داده بود؛ یعنی دازاین قبلی شیرزاد به‌طور مطلق نفی می‌شود و سوژه آگاهانه خود را برای ورود به دازاین دیگری آماده کرده است. این نفی بر دو عامل دلالت می‌کند: اولین عامل این است که فرا ارزش حضور دختر که از صحنه سوم، نیروی محرکه‌ای را به وضعیت شیرزاد منضم کرده بود، وقتی در صحنه پنجم، دختر را در دفتر مجله همراه با مدیر و اسراری می‌بیند، به وضعیت ادراکی دیگری تبدیل می‌شود و خود را به‌صورت نفی حضور کمک‌کننده دختر، در وضعیت شیرزاد نشان می‌دهد؛ دومین عامل ناکامی تلاش او برای چاپ داستان جدیدش در سراسر صحنه ششم است. این دو عامل سبب نفی وضعیت «مماشات‌گونه»ی شیرزاد می‌شود و او را از چاله معنایی قبلی جدا و راه را برای ورود به چاله معنایی جدید باز می‌کند.

جمله «من - می‌خواهم - یه - حرفچین - عادی - باشم» شیرزاد را در نقطه‌ای برای آغاز دوباره خود و تثبیت هویت «خودهمانی» نشان می‌دهد. او خود را فاعل دوباره «توانستن» می‌یابد و ترجیح می‌دهد با ادامه کنش خود پاسخی مناسب برای سوژه تقابلی دیگر بیابد. بنابراین اساس حرکت شیرزاد «بایستن» است و نفی حضور همه سوژه‌هایی که در بیرون از خود برای ترمیم کنش جست‌وجو کرده بود (دختر و ناشران)، حرکت استعلایی او به سمت ابژه‌های ارزشی را رقم می‌زند. پس در رقابت نظام‌های گفتمانی، در پایان نمایش‌نامه مشاهده می‌شود که شوش نیز کارایی‌اش را از دست می‌دهد و بوش بر وضعیت شیرزاد حاکم می‌شود و کنشگر بوشی از کنشگر شوشی پیشی می‌گیرد.

۵. نتیجه

طبق تحلیل داده‌ها، نظام‌های گفتمانی تولیدشده در نمایش‌نامه بیضایی در رقابت و کشمکش انواع نظام‌های گفتمانی و زیرمجموعه‌های برخی از آن‌ها، زندگی روزمره سوژه‌ها (هم‌کنشگران) را از وضعیت برنامه‌محور به وضعیت سیال، تثبیت‌ناپذیر و همواره در بازسازی تغییر می‌دهند. سوژه‌ها پیوسته با رقابت فرایند حسی - ادراکی و فرایند کنشی در تنش پیش می‌روند و در نهایت مسئله هویت آن‌ها درون نظام حسی - ادراکی تا آنجا با چالش مواجه می‌شود که شوش نیز کارایی‌اش را از دست می‌دهد و سوژه‌ها دازاین قبلی خود را نفی می‌کنند؛ در نتیجه کنشگران شوشی به کنشگران بوشی تبدیل می‌شوند:

نظام حسی - ادراکی رخدادی ← شوش (حسادت) ← کنشگر شوشی (سرقت ادبی) ← کنشگر بوشی ← بوش استعلایی (شیرزاد) / اضمحلال (اسراری)

اسراری با تثبیت هویت خود در قالب هویت نویسنده اصلی داستان‌ها، هویت «دگرمحور» را تثبیت می‌کند و از هویت «خودهمانی» فاصله می‌گیرد. در واقع اراده سوژه به نفی «خود» تبدیل می‌شود و رو به اضمحلال می‌رود. در تحلیل گفتمانی این

سوژه، مشاهده می‌شود که نظام گفتمانی بوشی در فرایند سلبی حضور خود، شوش را به عقب می‌راند و بوش نفی حضور خود در وضعیت او حاکم می‌شود.

شیرزاد نیز از صحنه پنجم به دلیل فرا ارزش حضور دختر، از وضعیت محافظه‌کاری فاصله می‌گیرد و در پی خلق موقعیت دوباره برای خود، نظام کنشی‌اش تقویت می‌شود. او با دریافت دگرگونه‌ای در وضعیت ادراکی در مواجهه با نسبت میان «خود» و «دیگری»، دزاین قبلی‌اش را نفی می‌کند. در واقع او دیگر کمک کسی را برای ترمیم کنش خود لازم نمی‌بیند و به کنشگر بوشی بدل می‌شود که آگاهانه خود را برای ورود به دزاین بعدی آماده می‌کند و برای عبور از خلأ و نقصان هویتی خود، به دفتر مجله بازمی‌گردد و در دیالکتیک بین «بودن» و «نه - بودن» دست به انتخاب می‌زند. در واقع شیرزاد در پی شوش خود و برای رسیدن به ابژه‌های مادی یعنی اعتبار اجتماعی و مواهب مالی و تصاحب ابژه‌های فرامادی خود یعنی هویت، تجلی ادراک از جهان که در داستان‌ها انعکاس یافته و اثبات توانایی‌اش به دختری که به او علاقه‌مند شده است، کنشی درهم‌آمیخته با بوشی استعلایی را آغاز می‌کند. به دیگر سخن، او با صعود از نقطه مماشات و محافظه‌کاری، «خواستن»، «بایستن» و «باور داشتن» را در خود تقویت می‌کند و در آستانه بوش استعلایی قرار می‌گیرد و در تحلیل گفتمانی این سوژه، نظام گفتمانی بوشی از نظام گفتمانی شوشی پیشی می‌گیرد.

پی‌نوشت‌ها

1. open system
2. discourse
3. enunciation
4. discursive Semiotique
5. performance
6. state
7. existential
8. Eric Landowski
9. regularity
10. manipulation

11. ajustement
12. discontinuity
13. continuity
14. accident
15. Floch
16. identity
17. extensity
18. intensity
19. conjunction
20. disjunction
21. Maurice Merleau-Ponty
22. chair
23. Crops proper (l'identite)
24. Soi-idem
25. aesthetics
26. dasein

منابع

- اطهاری نیک‌عزم، مرضیه (۱۳۹۸). «نشانه‌شناسی فرهنگ، هنر و ادبیات» در مجموعه مقالات نخستین همایش بین‌المللی نشانه‌شناسی دانشگاه شهیدبهشتی. تهران: خاموش.
- احسانی، زهرا، حمیدرضا شعیری و مرتضی بابک معین (۱۳۹۹). «تحلیل نظام روایی محافظه‌کاری و خطرپذیری: نظریه گفتمان خیزابی مطالعه موردی روایت هم‌نوایی شبانه ارکستر چوب‌ها اثر رضا قاسمی». *دوفصلنامه روایت‌شناسی*. ش ۷. صص ۱-۳۲.
- بیضایی، بهرام (۱۳۹۸). *دنیای مطبوعاتی آقای اسراری*. تهران: انتشارات روشنگران و مطالعات زنان.
- دانشگر، آذر و لیلا رحمتیان (۱۳۹۹). «واکاوی گفتمان بوشی گرمس در رمان پیکر فرهاد عباس معروفی». *فصلنامه علمی تفسیر و تحلیل متون زبان و ادبیات فارسی (دهخدا)*. ش ۴۶. صص ۱۳-۳۴.
- رحمتیان، لیلا، خلیل بیگزاده و غلامرضا سالمیان (۱۳۹۸). «کاوش گفتمان کنشی گرمس در رمان اهل غرق از منیر و روانی‌پور». *دوماهنامه جستارهای زبانی*. ش ۵. صص ۲۸۹-۳۱۲.

شعیری، حمیدرضا و ترانه وفایی (۱۳۸۸). *راهی به نشانه‌شناسی سیال بررسی موردی ققنوس نیما*. تهران: علمی و فرهنگی.

شعیری، حمیدرضا (۱۳۸۷). «روش مطالعه گفته‌ای و گفتمانی در حوزه نشانه‌معناشناسی» در *مجموعه مقالات سومین هم‌اندیشی نشانه‌شناسی هنر*. تهران: فرهنگستان هنر. صص ۱۱۵-۱۳۳.

_____ (۱۳۹۱). *نشانه‌معناشناسی دیداری: نظریه‌ها و کاربردها*. تهران: سخن.

_____ (۱۳۹۴). «مقاومت، ممارست و مماشات گفتمانی، قلمروهای گفتمان و کارکردهای گفتمان و کارکردهای نشانه معناشناختی آن». *مجله انجمن جامعه‌شناسی ایران*. ش ۱. صص ۱۱۰-۱۲۸.

_____ (۱۳۹۸الف). *نشانه‌معناشناسی ادبیات (نظریه و روش تحلیل گفتمان ادبی)*. تهران: دانشگاه تربیت مدرس.

_____ (۱۳۹۸ب). *تجزیه و تحلیل نشانه‌معناشناسی گفتمان*. تهران: سمت.

هاتفی، محمد (۱۳۹۹). *عبور از گفتمان*. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
عمارتی‌مقدم، داود (۱۳۹۸). «سرگشتگی نشانه‌ها» (نگاهی به نشانه‌معناشناسی ادبیات: نظریه و روش تحلیل گفتمان ادبی). *پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی (ماهنامه علمی - پژوهشی)*. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی. س ۱۹. ش ۳. صص ۱۷۹-۱۵۳.

عباسی، علی (۱۳۹۳). *روایت‌شناسی کاربردی*. تهران: دانشگاه شهیدبهشتی.

کربلایی صادق، مهناز و افروز پورداد (۱۳۹۴). «ادبیات داستانی به مثابه 'تن و نه - تن': مطالعه موردی رمان پس از تاریکی رویکرد نشانه‌معناشناسی» در *نامه نقد (مجموعه مقالات سومین همایش ملی نظریه و نقد ادبی)*. تهران. صص ۲۰۵-۲۲۵.

کهنمویی پور و دیگران (۱۴۰۰). *فرهنگ توضیحی تحلیل گفتمان*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

گرمس، ژولین آلژیرداس (۱۳۹۸). *نقصان معنا*. ترجمه حمیدرضا شعیری. تهران: نشر خاموش.
معین، مرتضی‌بابک (۱۳۸۲). «سیر زایشی معنا» در *مجموعه مقالات اولین هم‌اندیشی نشانه‌شناسی هنر*. صص ۱۱۵-۱۲۲.

- _____ (۱۳۹۴). معنا به مثابه تجربه زیسته: گذر از نشانه‌شناسی کلاسیک به نشانه‌شناسی با دورنمای پدیدارشناسی با مقدمه اریک لاندوفسکی. تهران: سخن.
- _____ (۱۳۹۶). ابعاد گم‌شده معنا در نشانه‌شناسی روایی کلاسیک «نظام معنایی تطبیق یا رقص در تعامل». تهران: علمی و فرهنگی.
- _____ (۱۳۹۷). «کارآیی نظام‌های معنایی و تعاملی لاندوفسکی در تحلیل گفتمان‌های آموزشی». *دوماهنامه جستارهای زبانی*. ش ۳. صص ۲۹۷-۳۱۷.
- _____ (۱۳۹۸). «تحلیل چهار نظام فضایی با تکیه بر نظام‌های معنایی تعاملی اریک لاندوفسکی». *دوماهنامه جستارهای زبانی*. ش ۵. صص ۴۹-۷۲.
- Abbasi, Ali (2013). *Applied narratology* (in Farsi). Tehran: Shahid Beheshti University.
- Abbasi, Ali., & Moradi, M. (2016). "Study of the production of meaning in the narrative discourse system of the novel and 'if it was true' by Mark Levy based on the study model of Greimas" (in Farsi). *Journal of Foreign Language and Literature Criticism (Research Journal of Human Sciences)*. No. 19.
- Athari Nik Azm, M. (2018). "Semiotics of culture, art and literature" (in Farsi) In *Proceedings of the first international semiotics conference of Shahid Beheshti University*. Tehran: Khamoush publication.
- Baizaei, B. (2018). *Mr. Asrari's world press* (in Farsi). Tehran: Roshangan and Women's Studies Publications.
- Courtés J. (1991). *Analyse Sémiotique du Discours*. De l'énoncé à l'énonciation. Paris: Hachette.
- Daneshgar, A., & Rahmatian, L. (2019). "Analysis of the existential discourse of Greimas in novel of the figure of Farhad Abbas Maroufi" (in Farsi). *Scientific quarterly of interpretation and analysis of texts of Persian language and literature (Dehkhoda)*. No. 46. pp. 13-43
- Ehsani, Z. Et al. (2019). "Analysis of the narrative system of conservatism and risk-taking: the theory of discourse of wavy, a case study of Narration of Night Symphony of Woods by Reza Ghasemi" (in Farsi). *Scientific Research Biannual Journal of Narrative Studies*. No. 7. pp. 1-32.
- Emarati Moghadam, D. (2018). "Confusion of signs (an overview of semiotics of literature: theory and method of literary discourse analysis)" (in Farsi). *Research Journal of texts and Humanity Programs, Monthly Scientific-Research Journal of the Research Institute of Humanities and Cultural Studies*. Vol. 19. No. 3. pp. 153-179.

- Greimas, A. J. (2018). *Lack of meaning* (in Farsi). H. R. Shayiri (Tr.). Tehran: Khamoush publication.
- Hatefi, M. (2019). *Crossing the discourse* (in Farsi). Tehran: Research Institute of Humanities and Cultural Studies.
- Jacques, F. (1990). *Semiotique et literature*. Paris: PUF.
- Kahnamuyipour, J. et al. (2020). *Descriptive culture of discourse analysis* (in Farsi). Tehran: Tehran University Publication.
- Landowski, E. (1989). *La société réfléchié*. Paris: Seuil.
- _____ (2004). *Passions sans nom*. Paris: PUF.
- Moin, M. B. (2008). "Generative process of meaning" (in Farsi). In *Proceedings of the first forum of art semiotics*.
- _____ (2014). *Meaning as lived experience: moving from classical semiotics to semiotics with an overview of phenomenology, with an introduction by Eric Landofsky* (in Farsi). Tehran: Sokhan.
- _____ (2016). *Missing dimensions of meaning in classical narrative semiotics "semantic system of adaptation or dance in interaction"* (in Farsi). Tehran: Scientific and Cultural Publications.
- _____ (2017). "Efficiency of Landofsky's semantic and interactive systems in the analysis of educational discourses" (in Farsi). *Bimonthly Language Related Research*. Vol. 3. pp. 297-317.
- _____ (2018). "Analysis of four spatial systems based on Eric Landofsky's interactive semantic systems" (in Farsi). *Bimonthly scientific-research journal of language essays*. No. 5. pp. 49-72.
- Rahmatian, L., Begzadeh, Kh., & Salemian, Gh. (2018). "Exploring the active discourse of Greimas in the novel of *Ahle Ghargh* by Muniro Ravipour" (in Farsi). *Bimonthly Journal of Linguistic Research*. No. 5. pp. 289-312.
- Roland, B. (1981). *Le grain de la voix*. Éditions du Seuil.
- Karbalai Sadegh, M., & Pourdad, A. (2014). "Fiction as "body but not-body": a case study of the novel of *after the dark* with an approach of semiotics" (in Farsi) In *review/ proceedings of the 3rd National Conference of Literary Theory and Criticism*. pp. 205-225.
- Shayiri, H. R. (2008). "Method of studying speech and discourse in the field of semiotics" (in Farsi). In *Proceedings of the third forum of art semiotics*.

- _____ (2014). "Discursive Resistance, practice and conciliation discursive territories, and functions of discourse and the its functions" (in Farsi). *Journal of Iranian Sociological Association*. No. 1.
- _____ (2018). *Analysis of the semiotics of discourse* (in Farsi). Tehran: SAMT.
- _____ (2018a). *Basics of Modern Semantics* (in Farsi). Tehran: SAMT.
- _____ (2018b). *Literary semiotics (theory and method of literary discourse analysis)* (in Farsi). Tehran: Tarbiat Modares University.
- _____ (2019). *Visual semiotics: theories and applications* (in Farsi). Tehran: Sokhan.
- Shayiri, H. R., & Wafai, T. (2008). *A view to fluid semiotics, a case study of Nima's Quqnūs* (in Farsi). Tehran: Scientific and Cultural.
- Yazdakhasti, B., Rabbani, A., & Ekhlesi, E. (2008). "The concept of the body in Merleau-Ponty's philosophical thought and theoretical challenges in its sociological reading" (in Farsi). *Marifat Journal*. No. 126.